

SLOVENŠČINA NA GORIŠKEM KOT JEZIK V STIKU

Goriška je že od začetka srednjega veka dežela jezikovnega stika (slovensko-romansko-nemškega). Odkrita nasprotja med nosilci posameznih jezikov so se pojavila v drugi polovici 19. stol. (ko je začela avstrijska oblast slabeti) in dosegla višek v času fašizma ter se podaljšala v naš čas. Slovenci so v odgovor na pritiske razvili široko mrežo kulturnih in gospodarskih organizacij in ustanov ter vedno veliko napora vlagali v organizacijo izobraževanja. Anкета med dijaki višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom v Gorici kaže, da je slovenščina danes v veliki meri prisotna prav znotraj družine, društev in šole, v javnem življenju pa se vedno bolj izgublja.

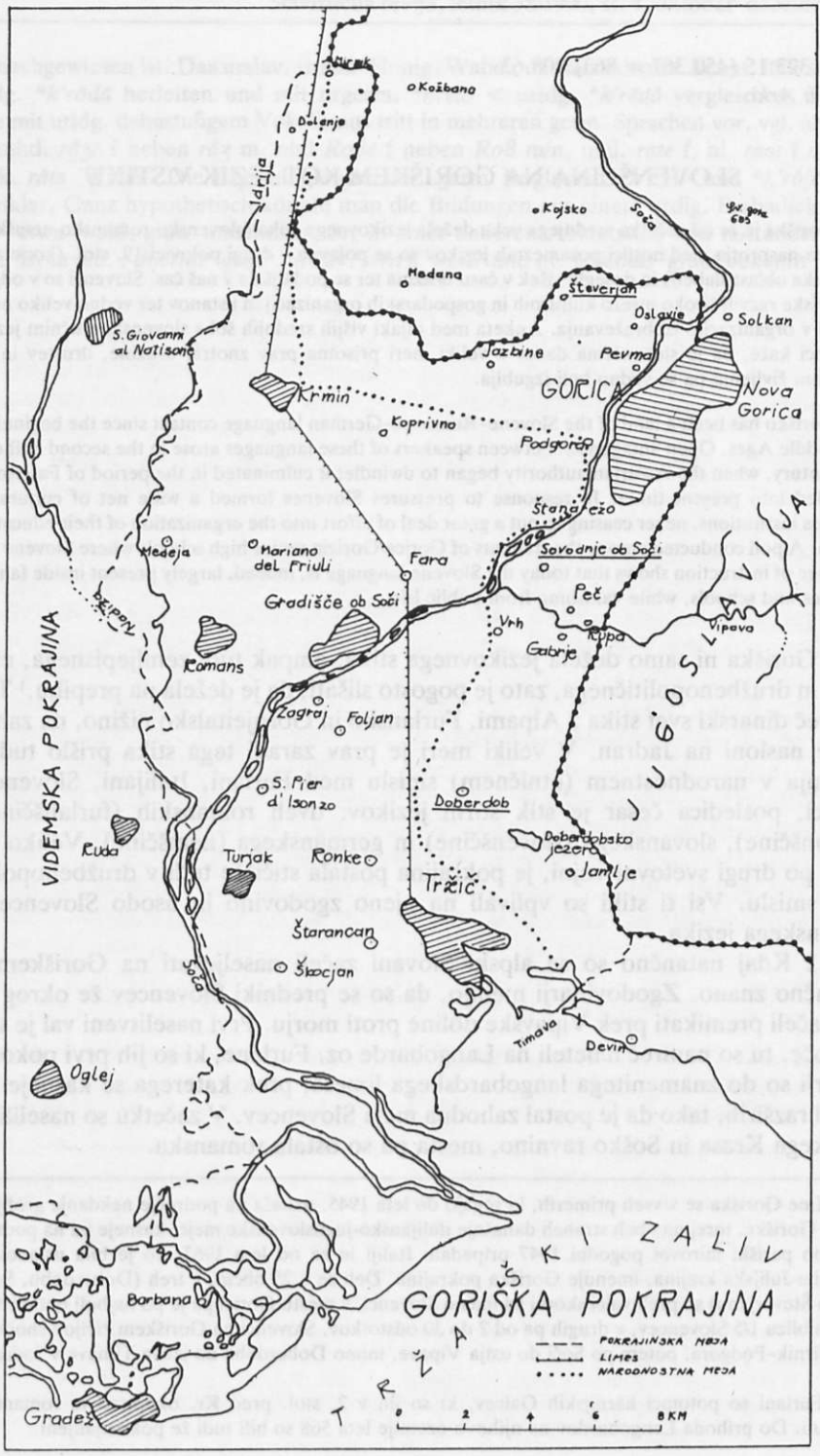
Goriško has been a land of the Slovene–Romance–German language contact since the beginning of the Middle Ages. Open antagonism between speakers of these languages arose in the second half of the 19th century, when the Austrian authority began to dwindle; it culminated in the period of Fascism and extended into present times. In response to pressures Slovenes formed a wide net of cultural and business institutions, never ceasing to put a great deal of effort into the organization of their educational system. A poll conducted among the students of Gorica/Gorizia senior high schools where Slovene is the language of instruction shows that today the Slovene language is, indeed, largely present inside families, societies and schools, while vanishing from public life.

0 Goriška ni samo dežela jezikovnega stika, ampak tudi zemljepisnega, etničnega in družbenopolitičnega, zato je pogosto slišati, da je dežela na prepihu.¹ Tu se namreč dinarski svet stika z Alpami, Furlansko in Gornjeitalsko nižino, na zahodu pa se nasloni na Jadran. V veliki meri je prav zaradi tega stika prišlo tudi do srečanja v narodnostnem (etničnem) smislu med Furlani, Italijani, Slovenci in Nemci, posledica česar je stik štirih jezikov: dveh romanskih (furlanščine in italijanščine), slovanskega (slovenščine) in germanskega (nemščine). Veliko kasneje, po drugi svetovni vojni, je pokrajina postala stičišče tudi v družbenopolitičnem smislu. Vsi ti stiki so vplivali na njeno zgodovino in usodo Slovencev in slovenskega jezika.

1.1 Kdaj natančno so se alpski Slovani začeli naseljevati na Goriškem, ni natančno znano. Zgodovinarji menijo, da so se predniki Slovencev že okrog leta 600 začeli premikati prek Vipavske doline proti morju. Prvi naselitveni val je segel do Soče, tu so namreč naleteli na Langobarde oz. Furlane, ki so jih prvi pokorili.² Prodrli so do znamenitega langobardskega limesa, prek katerega se kasneje niso nikoli razširili, tako da je postal zahodna meja Slovencev. V začetku so naselili rob tržaškega Krasa in Soško ravnino, mesta pa so ostala romanska.

¹ Ime Goriška se v vseh primerih, ki segajo do leta 1945, nanaša na področje nekdanje grofije oz. dežele Goriške, torej na obeh straneh današnje italijansko-jugoslovanske meje, kasneje pa na področje, ki je po pariški mirovni pogodbi 1947 pripadalo Italiji in se od leta 1963, ko je bila ustanovljena Furlanija-Juljska krajina, imenuje Goriška pokrajina. Deli se v 25 občin, v treh (Doberdoba, Sovodnjah in Števerjanu) so prebivalci skoraj izključno Slovenci, v mestu Gorici pa je po najbolj optimističnih ocenah blizu 1/5 Slovencev, v drugih pa od 2 do 30 odstotkov. Slovenci na Goriškem živijo vzhodno od črte Mirnik–Podgora, potem po Soči do ustja Vipave, mimo Doberdoba do izliva Timave v Jadransko morje.

² Furlani so potomci karnijskih Galcev, ki so jih v 2. stol. pred Kr. okupirali in romanizirali Rimljani. Do prihoda Langobarđov na njihovo ozemlje leta 568 so bili tudi že pokristjanjeni.

1.2 Ko so leta 775 Franki zadušili upor Langobardov, so si poleg Furlanije podredili tudi Posočje, 13 let kasneje pa tudi Karantanijo. Tako smo Slovenci prišli pod oblast Nemcev, cerkvena delitev misijonskih področij pa nas je razdelila med oglejskega patriarha in salzburškega nadškofa. Goriška je kljub temu, da je pripadala Ogleju, ostala pod nemškim vplivom, ker so bilo patriarhi večinoma Nemci.

Leta 1001 je nemški cesar Oton III. podaril polovico Posočja oglejskemu patriarhu Ivanu, drugo polovico pa grofu Verihemu iz rodu koroških Epsteinov, ki je imel svojo rezidenco na solkanskem gradu, verjetno ostanku langobardske dediščine.

1.2.1 V darovnici je omenjena vas, Oton jo je razdelil na pol, ki se slovensko imenuje Gorica (*»villa que Sclavorum lingua vocatur Gorizia«*). Ko je Verihem dobil svoj del Gorice, na griču nad zdajšnjim mestom še ni bilo gradu, sicer bi ga darovnica omenjala. Verjetno je nastal kakih 100 let kasneje, saj se leta 1120 pustriški grofje začnejo imenovati goriški. Postali so zaščitniki oglejskega patriarhata in ugledni fevdalci. Patriarh se je leta 1202 proti plačilu odrekel svojemu delu Goriške in goriški grof je postal neomejen gospodar med Sočo, Vipavo in Alpami. Grofje so znali svoje tirolskonemško narečje, zato so se pri sporazumevanju s Slovenci in Italijani posluževali tolmačev. Goriški grofje so Gorici leta 1307 podelili mestni statut, med leti 1392 in 1398 pa še mestne pravice.

V tem času je mesto v narodnostnem pogledu postalo zelo pisano. Iz različnih srednjeveških dokumentov lahko razberemo, da je bilo v Gorici precej Nemcev, predvsem iz grofovega spremstva. Iz Furlanije so prihajali Furlani; omenjene najdemo priimke kot Belluna in Orzon. Poleg bankirjev, trgovcev in obrtnikov italijanskega izvora so v mestu živeli tudi italijanski plemiči: Rabatta, Attems, Strassoldo, ki so bili prav tako služabniki grofov kot nemški. Statut iz leta 1307 omenja tudi precej Judov, ki so prišli iz Furlanije, Karnije in Toskane. Že od leta 1285 je izpričana tudi hiša sodnika Komana, nekoliko kasneje pa še drugi meščani slovenskega rodu: Vodopivec, Zlatolasec, Šinigoj, Budigoj. Vse zaledje mesta, tj. vasi do Soče, pa so bile tako ali tako slovenske.

2.1 V začetku 16. stol. je po dedni pogodbi ozemlje goriških grofov pripadlo Habsburžanom in ostalo pod avstrijsko krono do konca prve svetovne vojne. Menjava oblasti pa ni prinesla sprememb v narodnostni sestavi prebivalcev mesta. Grof Hieronim Porcia, kasneje papežev nuncij v Gradcu, leta 1567 piše, da ljudje v Gorici govorijo v družini in tudi sicer tri jezike: nemškega, slovenskega in italijanskega (*»Per il più usano famigliarmente ed ordinamente tre lingue: Tedesca, Schiava ed Italiana«*).³ Nizozemec Hugon Blotius pa v svojem opisu Gorice iz leta 1571 pravi, da tam ljudje govorijo slovensko, italijansko in nemško, pridiga pa se samo v slovenščini in italijanščini.⁴

2.2 O razmerju med tremi jeziki v 16. in začetku 17. stol. nam nekaj pove tudi delo Gregoria Alasie da Sommaripe: *Vocabolario Italiano e Schiavo*, ki je izšlo v Vidmu leta 1607. Sommaripa je bil po rodu Italijan, 10 let pa je živel in deloval

³ Descrizione della P. del Friuli fatta nel secolo XVI., Udine, str. 87.

⁴ »Loquitur hic illyrice, italice et germanice. Sed conciones tantum italice et illyrice habentur.« Poročilo je objavljeno v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo, 1939, str. 308.

v Devinu na Krasu. V tem času je za potrebe italijanskega duhovnika v slovenskem okolju sestavil slovar. Pri oblikovanju si je pomagal z Dalmatinovim Registrom in Megiserjevim slovarjem (tega sicer nikjer ne omenja, ker sta bila avtorja protestanta, sam pa katoliški duhovnik). Da ne gre za enostaven prepis, vidimo po pisavi – ta je italijanska – in glasoslovju, ki je kraško, pa tudi po besedju. Zanimiva je ugotovitev, da je med prevzetimi besedami več germanizmov kot romanizmov (to lahko do neke mere pripisujemo vplivu obeh avtorjev, ki sta mu bila v pomoč), na drugi strani pa med gesli ni mogoče odkriti veliko kalkov iz italijanščine. Prav primerjava števila romanizmov in germanizmov v slovarju potrjuje, da je bil v 16. stol. tudi na Primorskem večji vpliv nemščine kot italijanščine na slovenščino. Še danes so romanskega izvora pretežno besede, ki označujejo predmetni svet, in sicer za tiste stvari in področja, ki so se pojavila v našem stoletju.

2.3 V cerkvenem pogledu je bila Goriška vse do leta 1751 pod okriljem oglejskega patriarhata. Tega leta je namreč rimski škof z bulo *Iniuncta nobis* zaradi političnih razmer moral ustanoviti dve nadškofiji: videmsko, ki je pripadla Benečanom, in goriško, pod oblastjo Habsburžanov. Uradno se je imenovala oglejska škofija imperijskega dela s sedežem v Gorici.

2.3.1 Prva dva škofa d'Attems in d'Edling sta bila iz vrst starega goriškega plemstva, vsi drugi razen Andrea Jordana, ki je bil Nmec, rojen v Gorici, do škofa Sedeja, pa imajo zanimiv izvor. Walland je bil rojen v Novi vasi in v škofa posvečen v Ljubljani. Luschin ali Lušin je bil doma iz Tinj in je študiral v Celovcu. Andrea Gollmayr je bil Gorenjec iz Radovljice. Vendar Letopis goriške nadškofije pravi, da je bil Slovenec šele Alojz Mateja Zorn, ki je škofoval med leti 1883 in 1897. Sledil mu je Ljutomerčan Jakob Missia. Za Slovence najpomembnejši pa je bil gotovo Frančišek Borgia Sedej, doma iz Cerknega.

2.3.2 Zanimivo bi bilo vedeti, kakšnega rodu so bili duhovniki po župnijah. O tem žal nimamo podatkov, samo domnevamo lahko, da so bili večinoma Slovenci. Zanimiv je tudi »izid« tolminskega punta leta 1731. Poleg tega da so na goriškem Travniku pripravili krvavo rihto in da je bila kmetom odvzeta samouprava, so izgnali tudi duhovnike, ki naj bi zapeljevali preprosto ljudstvo z najslabšimi nasveti. V 19. stol. pa so bili duhovniki pobudniki šol, marsikdaj tudi učitelji, ustanovitelji kulturnih in gospodarskih društev ter budilci narodne zavesti. Iz njihovih vrst so izšli pisatelji, pesniki, zavzeti delavci za šolstvo kot Valentin Stanič, pa tudi jezikoslovci.⁵

2.4.1 O razmerju med jeziki nam marsikaj pove tudi organizacija šolstva. Prva šola v Gorici je bila ustanovljena v drugi polovici 15. stol., in sicer latinska. V začetku 17. stol. so šolstvo v svoje roke prevzeli jezuiti, podobno kot tudi drugod po Sloveniji, in tako je ostalo do 18. stoletja. Učitelji so bili sprva nemški patri, že leta 1627 pa je vrhovni predstojnik jezuitskega reda zahteval, da pridejo v Gorico patri, ki govorijo italijansko, ker je hotel pridobiti tudi dijake iz Furlanije. Tako je dobil kolegij italijanski značaj in ga ohranil do razpustitve jezuitskega reda 1773, ko

⁵ Na Kostonjcevi nad Gorico je precejšnji del svojega življenja preživel o. Stanislav Škrabec, frančiškan. Poleg jezikoslovnih razprav je pomemben tudi njegov boj za uvedbo slovenščine kot bogoslužnega jezika ob obletnici smrti sv. Metoda. Več o tem glej v razpravi J. Toporišiča, SRL 1986, str. 1–24; Stanislav Škrabec v boju za slovenski bogoslužni jezik. Ob tisočletnici Metodove smrti.

so gimnazijo prevzeli piaristi. Osnovna šola je bila vse do reform Marije Terezije zasebna, in to nemška oz. italijanska. Take šole so izpričane v Gorici, Gradiški in Krminu. Leta 1761 se v Gorici omenja nemški učitelj, ki je učil nemščino s pomočjo italijanščine. V tako šolo so hodili samo otroci meščanskih staršev, tu in tam tudi kakšen kmečki sin.

2.4.2 Ko je Marija Terezija v 70. letih 18. stol. uvedla obvezno nemško šolo (obvezna je bila samo za dečke), z njo ni bilo prav nič lahko. Grof Emanuel Torres, član goriške šolske komisije, leta 1777 piše, da je v zadnjih sto letih nemščina z Goriške izginila. Rabi jo samo še plemstvo, deželna vlada in ljudje v olikani družbi (Gruden, 983). Zato so morali, preden je z delom začela normalka, odpreti pripravljalni razred za slovenske in furlanske dijake. Tudi v trivjalkah, ki so začele nastajati v istem času (na Goriškem so jih odprli osem), se je hitro pokazala potreba po poučevanju v maternem jeziku, zato je dvorna pisarna goriški šolski komisiji svetovala, naj dá učbenike namenjene trivjalkam (abecednik, čitanko in katekizem) prevesti v slovenščino.

2.4.3 Po odhodu Francozov, ki so načrtovali po eno slovensko šolo v vsaki občini, se je število šol povečalo za štirikrat, poverjene pa so bile v nasprotju z mnenjem Marije Terezije, da je šola državna stvar (politicum), škofijskim ordinatom. V ljudskih šolah na podeželju je bil učni jezik slovenski, ostale šole pa so bile nemško-italijanske. V tem času je italijanščina postajala vedno bolj tudi uradovalni jezik, le pomembnejši razglasi so bili tudi slovenski. Podobno je italijanščina postajala tudi jezik trgovine in gospodarstva, slovenščina pa jezik kmetov in neizobraženih množic.

Leta 1867 je avstrijska država izdala zakon o enakopravnosti jezikov v šoli. Ta je posebej določal, da morajo biti v narodnostno mešanih okoljih šole urejene tako, da se lahko vsak narod izobrazí v svojem jeziku, ne da bi se bil primoran naučiti še drugega deželnega jezika. Na podlagi tega zakona so starši slovenskih otrok leta 1891 začeli boj za popolno slovensko osemletko v Gorici. Ker so pri italijansko usmerjenih deželnih oblasteh naleteli na gluha ušesa, so se obrnili na vrhovno sodišče na Dunaju. To je leta 1895 odločilo, da se šola ustanoviti mora, da pa ne bi bilo zmagoslavje staršev približno 450 otrok in Slovencev sploh preveliko, so jim dali na razpolago neprimerne prostore v stavbi stare Catinellijeve vojašnice v predmestju.

2.4.3.1 Dejstvo, da so Italijani slovenski šoli in sploh vsemu, kar je bilo slovensko, nasprotovali, ni čisto nič naključno. Z uvedbo merkantilizma in s kapitalistično organizacijo gospodarstva so se namreč odnosi med Slovenci in Italijani začeli trgati. Sprva so sicer živeli nekakšno zavezništvo, ker je bila obojim skupna želja po narodni samostojnosti, toda kmalu se je oblikovalo mnenje, da je mogoče svobodo enih graditi samo na podložništvu drugih. Potek ločevanja je bil še posebno intenziven v 60. in 70. letih. Zaradi širjenja industrije je bilo potrebno veliko delovne sile (ta je prihajala večinoma iz slovenskih dežel, predvsem Kranjske, Koroške in Goriške), tako da se je v nekaj letih število prebivalstva v Gorici povečalo za dvakrat.

Edina stvar, v kateri so se Italijani čutili močnejše, je bila gospodarska moč. To so preprežano povečevali s tem, da so priseljence slovenskega rodu zaposlovali

predvsem kot težake in najnižje plačano delovno silo ter jim lepili vzdevek – ljudstvo brez zgodovine. Italijani so bili namreč v nasprotju s tem od leta 1867 v okviru Avstro-Ogrske skupaj z Nemci in Madžari prišteti med Kulturnationen.⁶ Večina Slovencev tudi ni imela volilne pravice, ker je pripadala najnižjim slojem.

2.4.3.2 Slovenci so na pritiske in poskuse asimilacije odgovorili z ustanavljanjem zasebnih šol, kulturnih društev, političnih organizacij in izdajanjem časopisov. Tako je bilo od leta 1883 pa do začetka prve svetovne vojne ustanovljenih osem zasebnih otroških vrtcev, od tega štirje v Gorici, sedem zasebnih osnovnih šol – pri tem je bila najbolj aktivna Ciril-Methodova družba, dve pripravnici za učitelje in zasebna glasbena šola. Italijani ob tem niso ostajali križem rok: tudi sami so ustanavljali zasebne šole, in to na povsem slovenskih območjih.

2.4.4 Dalj časa je bilo pereče tudi vprašanje slovenske gimnazije v Gorici. Ljubljanske Novice so leta 1861 objavile podatek, da je v šolskem letu 1860/61 na goriški gimnaziji 54% (179) dijakov Slovencev in 32% Furlanov. Vse do leta 1910, ko so odprli poseben razred za slovenske dijake, so se Slovenci v slovenščini učili samo, če je kateri od profesorjev znal slovensko. Leta 1913 pa smo Slovenci v Gorici dobili sploh prvo popolno gimnazijo s slovenskim učnim jezikom. Žal je delovala le leto dni, ker so bile l. 1914 vse šole zaprte.

2.5.1 Poleg živahnega društvenega življenja, ki se je začelo v 60. letih, sta bila na Goriškem tudi dva izmed petih primorskih taborov. Na oba so Italijani ostro reagirali.⁷ Briški koloni so pod pritiskom italijanskih lastnikov zemlje spomladi leta 1869 celo zavrnili štiri od petih zahtev tabora: izrekli so se proti zedinjeni Sloveniji in proti enakopravnosti slovenščine v uradih in šolah. Na začetku svojega protesta so pojasnili, da proglasa za tabor niso razumeli, ker je pisan v moderni slovenščini. Očitno je, da je šlo za akcijo kolonskih gospodov, ki jim zahteve tabora niso ustrezale. Brda so bila namreč bolj kot katero koli drugo področje Primorske podvržena raznarodovanju in briški tabor (1869) je nastopil prav proti temu.

2.5.2 Tudi sicer je bilo politično življenje Slovencev od 60. let preteklega stoletja pa do začetka prve svetovne vojne dokaj burno. Politične igre so bolj v škodo kot korist Slovcem potekale med liberalnim in katoliškim taborom, ki sta organizirala in oblikovala vsak svoje strukture tako v kulturnem kot gospodarskem življenju. Ločitev je šla celo tako daleč, da so se katoliško usmerjeni slovenski politiki pod vodstvom dr. Antona Gregorčiča povezali z italijanskimi liberalci. Liberalni tabor, ki sta ga vodila Andrej Graberšček in dr. Henrik Tuma, pa z italijanskim katoliškim taborom. Takšno prerekanje gotovo ni bilo v korist slovenstvu.

3.1 Po prvi svetovni vojni, v kateri je bila Gorica – nekdanja avstrijska Nizza, skoraj popolnoma uničena, je 300 000 Slovencev ali 1/3 naroda pripadla Italiji.

⁶ Poročevalec časopisa *Corriere di Gorizia* leta 1886 piše, da je v Gorici 3000 ali 4000 beračev in nemaničev, le 500 pa takih Slovencev, ki bi jih lahko prišteli k »spodobni družbi«. Zgovoren je tudi podatek, da je bilo leta 1901 od 102 težakov kar 97 Slovencev.

⁷ Po prvem, leta 1868 v Šempasu, je videmski *Il Giornale di Udine* pisal, da štiti Slovence pri pripravi tabora »zvita vlada, ki z vojnim stanjem terorizira Slované na Češkem, istočasno pa deluje v korist servilni, toda močni stranki izprijenega slovenskega rodu na Goriškem in ji služi zoper Italijane prav stari rek: 'Divida et impera.'« (Prim. Marušič, 1985, str. 84.) Po mnenju goriškega zgodovinarja Cossarja naj bi dobil narodnostni boj med Italijani in Slovenci blagoslov prav na tem taboru.

S tem je bila Goriška prizadeta dvakrat: v narodnem in gospodarskem pogledu. Nova oblast je naredila vse, da bi oslabil slovenski meščanski sloj in izobrazil, kmeta pa so prizadele že same spremembe meja, zaradi katerih je bila zmanjšana vloga tržaškega pristanišča, pretrgana pa je bila tudi povezava s severom in vzhodom Evrope. Povečali so se davki, kmetje avstrijskih kron niso mogli zamenjati za lire, vojska pa je dobila pravico razlaščenja zemlje za gradnjo vojaških objektov.

Do leta 1927, ko je fašizem nastopil v polni luči, je bil romaniziran ves uradniško-upravni aparat in državne službe. Iz notranjosti Italije so na Primorsko prišli vodstveni ljudje, miličniki, uradniki, učitelji, zdravniki, sodniki, železničarji, poštarji in drugi državni uslužbenci, mnogi Primorci pa so bili izseljeni v notranjost Italije. Še več jih je ostalo brez dela, ker je imela vlada po posebnem zakonu pravico odpustiti vsakega, od katerega ni bilo pričakovati lojalnega izpolnjevanja dolžnosti in čigar ravnanje je bilo v nasprotju s političnimi smernicami vlade – torej vse Slovence. V Julijski krajini so fašisti do konca leta 1921 požgali oz. razdejali 100 sedežev slovenskih kulturnih organizacij, 21 delavskih domov in 3 zadruge, čeprav so na oblast prišli šele leta 1922. Tega leta je slovenščina izginila tudi s sodišč, čeprav naj bi se to uradno zgodilo šele 3 leta kasneje. Leta 1923 je italijanščina tudi uradno postala edini jezik v uradih, sedem let kasneje pa so jo predvideli celo za nagrobnike.

Aprila 1924 je izšel zakon o vrnitvi vseh »potujčenih«⁸ italijanskih priimkov (v narekovaje dala A. A.) in poitalijančenju tujih na »željo«⁸ nosilcev. Mnogi Slovenci so se temu uprli, še več je bilo takih, ki so jih razmere in pritiski prisilili v spremembo, saj so bile s tem povezane mnoge življenjske možnosti. Podobno je bilo tudi z vpisom v fašistično organizacijo. Vanjo so bili vključeni pod pritiskom skoraj vsi otroci, pa tudi odrasli, ker so mnogi samo na tak način dobili delo, posojilo, obrtno dovoljenje, štipendijo, ... Naslednje leto se je romanizacija raztegnila še na osebna imena, in sicer tako da starši otrokom niso smeli dajati slovenskih imen. Spremenili so tudi vsa slovenska zemljepisna imena – vse v okviru akcije utrjevanja meje.

V šolskem letu 1923/24 je bila po znameniti Gentilovi reformi italijanščina uvedena tudi v prve razrede osnovnih šol, kasneje pa tudi v višje. Pouk slovenščine je bil sprva možen samo na posebno prošnjo staršev, leta 1925 pa so ga sploh odpravili. Tako so se otroci odslej v slovenščini učili samo še verouka. Še slabše je bilo s slovenskim srednjim šolstvom. Po vojni je bila namreč obnova le-tega v Gorici prepovedana. Kot nadomestilo so v Tolminu ustanovili učiteljsiše, idrijski realki pa dodali tri razrede slovenske gimnazije.

3.2 Vedno večji so bili tudi pritiski na Cerkev. Posebno močno jih je občutil nadškof Sedej, ki je v tem času veliko trpel. Fašisti so z Goriške odpeljali 18 slovenskih duhovnikov zaradi njihove dejavnosti, ki ni bila v skladu z uradno politiko. Hudi so bili tudi pritiski na Goriško Mohorjevo družbo.⁸ Jeseni leta 1929

⁸ Goriška Mohorjeva družba je bila ustanovljena po koncu prve svetovne vojne, ko primorski Slovenci niso imeli več dostopa do izdaj prevaljske (oz. celovške). Njena pravila je novembra 1923 potrdil nadškof Sedej. V času fašizma je prišla na seznam podtalno delujočih društev (casellario associazioni sovversive) in je bila neprestano v nevarnosti glede obstoja. Leta 1927 je štela 20.000 članov

je moral iz šol slovenski verouk. Ker slovenski duhovniki, tesno povezani s škofom Sedejem, niso pristali na predlog, da bi učili verouk v italijanščini, oblasti pa tudi niso popustile, se je slovenski verouk preselil v zakristije.⁹ Višek in konec »boja« je prineslo leto 1931. Vatikan je namreč z italijansko vlado leta 1929 podpisal konkordat, s katerim se je odrekel nasprotovanju fašistični politiki, F. Borgia Sedej pa je moral čez tri leta zapustiti svoje mesto. Še istega leta so ga pokopali na Sveti gori. Slovenski odpor fašizmu je bil tako do druge svetovne vojne osnovan samo še na terorizmu v okviru organizacije TIGR. Fašizem je zarisal neizbrisne sledi med Slovenci v Italiji. Mnogi zakoni, podpisani v času fašizma, pa sploh niso bili nikoli preklicani.

4.1 Druga svetovna vojna in njen izid sta obetala drugačno načrtanje meje, vendar so se vsi taki in podobni načrti izkazali za neutemeljene in prehitro izrečene. Čeprav so partizanske čete zasedle primorska mesta, so se morale iz njih kaj kmalu umakniti in jih prepustiti zavezniški vojni upravi. Za razliko od urejanja meje med Jugoslavijo in Slovenijo na Tržaškem, ki se je zavleklo v petdeseta leta, je bilo vprašanje na Goriškem rešeno že na pariški mirovni konferenci leta 1947. Kljub prizadevanju jugoslovanskih predstavnikov, da bi Gorica kot pomembno kulturno središče in edino mesto precejšnjega slovenskega zaledja pripadla Jugoslaviji, je mesto ostalo v Italiji.

4.2 Tako se je začelo obdobje boja Slovencev za zaščito pred popolno asimilacijo. Še preden je stopila v veljavo mirovna pogodba, so Slovenci na Goriškem zahtevali poseben statut, ki naj bi zagotovil enake pravice, kot so bile priznane nemški in francoski manjšini: pouk v materinščini, uporabo slovenščine v stikih z javnimi oblastmi, vrnitev potujčenih priimkov v slovensko obliko, enake pravice do javnih služb in novo upravno razdelitev. Vendar so naleteli na gluha ušesa. Edina dokumenta, ki vsaj na papirju zagotavljata pravice Slovincem, sta italijanska ustava¹⁰ in zakon o slovenskem šolstvu, s katerim še zdaleč ne moremo biti

---

in izdala 109.000 izvodov knjig. Fašistična oblast je izbrala taktiko posrednega preganjanja. Tako je voditelja upravnega odbora dr. Janka Kralja obsodila na petletno konfinacijo, plenila je knjige tik preden so šle v prodajo, čeprav je prej izdala dovoljenje za tiskanje, vršile so se preiskave po kmečkih domovih, oblasti so grozile tako duhovnikom kot vernikom. Leta 1934 so zaplenili Katoliško tiskarno, v kateri so tiskali mohorjanke. Po drugi svetovni vojni se je poskusila združiti s celjsko Družbo, vendar ji je spet ločila mejo.

⁹ Nadškof Sedej leta 1929 v pastirskem pismu piše: »Ob začetku tekočega šolskega leta je našo čestito duhovščino in verno ljudstvo brez razlike narodnosti nemalo razburilo vprašanje o poduku krščanskega nauka v ljudskih šolah. Kakor znano, je višja šolska oblast nenadno raztegnila šolsko postavo tičoče se poduka krščanskega nauka, tudi na nove pokrajine. V zmislu te postave se mora tudi veronauk v vseh javnih šolah učiti le v italijanskem jeziku in sicer po svetnih učiteljih in drugih osebah, ktere šolska oblast sporazumno s cerkveno spozna za sposobne. S to odredbo so drugorodci v obmejnih pokrajinah izgubili tisto pravico, ki so jo doslej uživali, namreč podučevati v šoli krščanski nauk v domačem jeziku.«

¹⁰ Posebno zanimiva sta 3. in 6. člen, ki govorita o enakosti: »Vsi državljani imajo enako družbeno dostojanstvo in so enaki pred zakonom ne glede na spol, pleme, jezik, veroizpoved, politično prepričanje, osebni in družbeni položaj.« in »Republika s posebnimi normami varuje jezikovne manjšine.« Res je tudi, da nikjer ni opredeljeno, kaj naj bi bila jezikovna manjšina. 10. člen pa Italijo zavezuje, da ravna v skladu z mednarodnimi konvencijami in zakoni, katerih podpisnica je. Torej jo pri upoštevanju pravic Slovencev obvezuje poleg ustave kot članico Združenih narodov tudi Deklaracija o človekovih pravicah in konvencija UNESCA proti diskriminaciji v izobraževanju, kot evropska država pa je zavezana tudi Konvenciji o varstvu temeljnih človekovih pravic in svoboščin.

zadovoljni. Bolj simbolično dejanje kot kaj resnega je bil tudi preklic fašističnega zakona, ki je prepovedoval dajanje slovenskih imen otrokom, do katerega je prišlo šele leta 1966.

Slovenci v Italiji so istega leta postavili prvič zahtevo po globalni rešitvi vseh vprašanj, ki se tičejo slovenske narodnostne manjšine v Italiji.¹¹ Italijanska vlada se je z vprašanjem resneje začela ukvarjati šele 11 let kasneje, ko je bila v Rimu oblikovana Casandrova komisija, vendar triletno delo ni obrodilo nobenih pomembnejših sadov. Predstavniki italijanske vlade so na stvari gledali z očali svojih interesov in koristi, spet je bilo močno poudarjeno kategoriziranje Slovencev.¹² Ena pomembnejših potez v boju Slovencev za globalno zaščito je bila manifestacija na goriškem Travniku 20. maja 1984: pomembnejša v toliko, kolikor so Slovenci na njej pokazali, da se je mogoče tudi združiti in etnotno nastopiti – tako teritorialno kot ideološko – pa čeprav samo za eno sončno pomladansko nedeljo. Po manifestaciji so nastajali novi osnutki globalne zaščite, nihče pa jih ni potrdil in sprejel, vsaj ne na tak način, da bi bilo zagotovljeno njihovo izpolnjevanje.

4.3 Do obnove slovenskega šolstva na Goriškem je prišlo jeseni 1945, hkrati pa so šole izgubile avtonomijo in prišle pod italijansko upravo in oblast. Na tem področju so se stvari potem začele urejati šele leta 1973, ko je bil potrjen zakon Belci-Škerk, vendar so slovenske šole v Italiji v bistvu še vedno ostale samo italijanske s slovenskim učnim jezikom. Po vojni so obnovili 4 vrtce, 18 osnovnih šol, nižjo srednjo šolo in dve višji srednji šoli (klasični licej in učiteljsišče), nikoli pa niso razveljavili Gentilove reforme, tako da šole s slovenskim jezikom v bistvu ostajajo drugojezične kopije italijanskih šol. Vzgojni smotri teh šol so drugačni od smotrov šol v matični domovini: tako slovenski otroci v Italiji sprejemajo ideale, vrednote in pomene italijanskega in le v manjši meri slovenskega naroda.¹³ V službi italijanske raznarodovalne politike je bilo tudi nepriznavanje jugoslovanskih univerzitetnih diplom. To se je dogajalo vse do leta 1985. Pred tem letom so morali diplomanti ljubljanske univerze, če so hoteli, da jim v Italiji diplomu priznajo, opravljati dodatne izpite in ponovno napisati diplomsko nalogo.

Zelo trd je bil boj za pridobitev nadaljnjih slovenskih srednjih šol, saj so se Slovenci na Goriškem lahko več kot 20 let vpisovali samo na izrazito družboslovni šoli (klasični licej in učiteljsišče), kar je predstavljalo le 10% možnosti, ki so jih imeli italijanski dijaki. Šele leta 1968 je bila odprta prva strokovna šola s sloven-

¹¹ Različni osnutki globalnih zakonov, ki so nastajali v vseh političnih krogih, imajo sicer različne zahteve, vsi pa se nekako strinjajo v temeljnih določbah: zahtevajo rabo slovenščine v odnosih z javnimi oblastmi na področjih, kjer živijo Slovenci v večini, ureditev dvojezičnih napisov, dvojezična javna obvestila, uporabo slovenščine v stiku s sodnimi oblastmi, ureditev vprašanja šolstva, še posebno v Benečiji, zagotovitev enakih možnosti družbeno-gospodarskega razvoja, delovanje tiska in drugih javnih občil ter kulturnih ustanov in organizacij.

¹² Italijanske oblasti namreč vedno znova poudarjajo, da v Italiji živijo tri kategorije Slovencev: tisti, ki živijo na Tržaškem, so najbolj Slovenci, ker so imeli tik po vojni zagotovljenih največ pravic, imajo tudi zdaj lahko največ, nekoliko manj pa so še vedno Slovenci na Goriškem, skoraj nič ali čisto nič pa Beneški Slovenci.

¹³ Vodstvo slovenske osnovne šole je izročeno dvema didaktičnima ravnateljstvom: doberdobskemu in goriškemu. Doberdobskemu ravnateljstvu pripadajo šole v Dolu, Jamljah, Romjanu, Rupi, Sovodnjah in Vrhu; ravnateljstvu v Gorici pa obe goriški šoli (France Bevč in Oton Župančič), šola v Pevmi, na Plešivem, v Podgori, Štandrežu in Števerjanu.

skim učnim jezikom v zamejstvu sploh – trgovska šola Ivan Cankar v Gorici. Čez dve leti so odprli prvi oddelek Državnotehničnega zavoda Žiga Zois, ki je danes najštevilčnejša slovenska višja srednja šola na Goriškem, leta 1974 so učiteljišču dodali še oddelek za vzgojiteljice, čez 10 let pa še prvi razred tehnične šole v okviru italijanske šole Galio Galilei, ki so ga Slovenci zahtevali od leta 1953. 80% učencev, ki končajo slovensko nižjo srednjo šolo, nadaljuje izobraževanje na višjih šolah s slovenskim učnim jezikom, le 5% na italijanskih šolah, 15% pa se jih zaposli. Polovica maturantov slovenskih višjih srednjih šol se vpiše na univerzo, konča pa jih četrtnina.¹⁴

4.4 Slovenske župnije na Goriškem so razdeljene v dve dekaniji: devinsko in štandreško, ker se meje nadškofije ne pokrivajo natančno z mejami pokrajine, župnije devinske dekanije sodijo že v Tržaško pokrajino. V štandreški dekaniji je v 12 župnijah od 30 do 90% vernikov Slovencev, odvisno pač od posamezne župnije, povprečno pa okrog 75%. V vseh deluje slovenski duhovnik, mašuje pa se povsod razen v Štandrežu in Podgori, ki imata v nedeljo po eno mašo v italijanščini, samo v slovenskem jeziku. V Gorici od leta 1972 deluje Pastoralni center za slovenske vernike, poleg tega pa je slovenska maša vsaj ob redeljah še v petih cerkvah v Gorici. V okviru goriške nadškofije je danes 18 slovenskih duhovnikov, od teh jih 6 slušbuje na italijanskih župnijah.

4.5 Za politično življenje je značilen neprestan ideološki navzkrižni ogenj. Zametki za ločitev duhov so bili sicer že iz prejšnjega stoletja, odločna in odločilna ločitev pa se je zgodila po zadnji vojni: življenje je bilo podrejeno ideologiji. Laična stran, kot jo imenujejo v Italiji, se je tesno navezala na jugoslovanski model socializma, zato se v Gorici ali Trstu ni moglo zgoditi nič, kar se ni zgodilo tudi v Ljubljani. Katoliški tabor pa je razglašal, da je združitev z matico (v zamejstvu in Italiji sploh zavest o stalnosti meje ni bila tako močna kot v Jugoslaviji, to je razvidno tudi iz izjav predstavnikov italijanske vlade v 70. letih pred sprejetjem Osimskih sporazumov) mogoča samo pod pogojem, da se spremeni režim in se Slovenija osamosvoji. Zato so se vseskozi bolj navezovali na besedo emigracije v Kanadi in Argentini kot na tisto, kar so govorili izobraženci in kulturniki v Ljubljani.¹⁵

Laična stran se je po razpustu odborov OF združila v Demokratično fronto Slovencev (DFS), ki ni delovala niti 10 let: njeni člani so se po razpadu začeli vključevati v italijanske laične stranke, v narodnostnem smislu pa so se leta 1955 povezali v Slovensko kulturno gospodarsko zvezo (SKGZ). Katoliška stran se je odločila nastopiti neodvisno od italijanskih političnih strank v okviru Slovenske skupnosti.

4.6 Vsaka izmed zgoraj omenjenih strani je razvila svojo mrežo kulturnih inštitucij. Katoliška društva so na Goriškem povezana v Zvezo slovenske katoliške

¹⁴ Prim. Stranj, 1976, str. 80.

¹⁵ To nasprotovanje eni oz. drugi ideologiji se je na obeh straneh (tako pri ekstremnih komunistih kot kristjanih) v zadnjih 40. letih spremenilo v svojevrstno preganjavico. Oboji so namreč svojo naravnost in skupino doživljali kot absolutno dobro, nasprotno pa kot absolutno slabo in stremeli samo za tem, da bi nasprotnika izločili iz naroda. Šlo je in pogosto še gre za enačenje ideologije in narodne istovetnosti.

prosvete, ta pa v Svet slovenskih organizacij. V okviru ZSKP trenutno deluje 6 kulturnih društev. Pred 12 leti so šle v eter prve oddaje Ljudskega radia, ki je v svoje delovne smernice zapisal tri pomembne stvari: narod, krščanstvo in demokracijo. Radio oddaja vsak večer 2 uri. S katoliškimi organizacijami je povezana tudi skavtska, športne dejavnosti pa se odvijajo v okviru športnega društva Olimpija.

Kulturne in športne organizacije laične strani delujejo v okviru SKGZ, združene so v Zvezo slovenskih kulturnih društev, skavtom pa na neki način ustrezajo taborniki. V okviru SKGZ deluje tudi Narodna in študijska knjižnica, Glasbena matica, Slovensko planinsko društvo in Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI). Športna društva so združena od leta 1970 v Zvezo slovenskih športnih društev v Italiji (ZSŠDI).¹⁶

Živahna je tudi publicistična dejavnost. V Trstu že od leta 1945 izhaja edini sicer laično usmerjen slovenski dnevnik v Italiji – Primorski dnevnik. Iz Trsta prihaja na Goriško še Novi list, Gospodarstvo, Beseda Slovenske skupnosti, Mladika, Most, Zaliv, Dan, Galeb in Jadranski koledar. V Gorici pa tiskajo Katoliški glas, Pastirčka in Koledar Goriške Mohorjeve družbe. V sklopu RAI oddaja slovenske oddaje Radio Trst. Organizacije in posamezni kraji pa imajo še svoje publikacije. Tako npr. slovenski skavti izdajajo Planiko, v Števerjanu od leta 1969 mesečnik Števerjanski vestnik, v Štandrežu pa je leto kasneje luč sveta zagledal Štandreški zvon.

5 In kakšno je stanje slovenščine na Goriškem danes? Na to vprašanje je težko natančno odgovoriti, tudi če gremo prek nenačrtnega opazovanja. Očitno je, da je zelo močna asimilacija in da se vedno pogosteje pojavljajo problemi v zvezi z narodnostnim istovetenjem.

5.1 Zdi se, da je v današnjem času, ki teče skozi in mimo nas bolj ali manj pod zaščitno znamko modernizacije, asimilacija lažja kot kdaj koli prej. Razvoj je za večino mogoč samo v imenu modernizacije in razbijanja tradicionalnih modelov, kajti modernizacija se ne zgodi samo na ravni institucij, ampak tudi na ravni zavesti. Sprejetje logike modernizacije pa priključuje mnogo problemov: krizo institucij (družine, šole, Cerkve ipd.), ki so včasih posameznike vodile v prepoznavanje narodnostne istovetnosti in ga v njej utrjevale, pa tudi strogo nastopale proti tistim, ki so ravnali v nasprotju z njihovimi normami. Druga taka stvar je problem medijev in njihove konkurenčnosti. Slovenci v Italiji imajo namreč na razpolago tri informacijsko-sporočevalne tokove: svoje manjšinske srednike (medije), srednike večine in matične srednike. Uporaba prvih, ki so edini namenjeni samo manjšini, je podlaga za njeno ohranjanje, življenje in razvoj. Pri tem se je potrebno zavedati, da uporaba manjšinskih srednikov ni pogojena samo ali predvsem s kakovostjo, ker ti sredniki ne morejo dosežati kakovosti večinskih, ampak s stopnjo narodne zavesti.

---

¹⁶ Športne dejavnosti so v zamejstvu zelo razvite in razvejane. Najbolj popularni športi so nogomet, košarka, odbojka, namizni tenis. Vendar kljub temu manjšina ne more zadovoljiti vseh želja po gojitvi pisane palete danes poznanih športov. Zato so se Slovenci prisiljeni vključevati tudi v italijanska društva in športne klube. Za ohranjanje jezika je bolj pereč problem prisotnosti italijanskih igralcev v slovenskih športnih klubih in moštvih in italijanskih trenerjev, do katere prihaja zaradi želja po napredovanju na ligaški lestevici.

Pomembno je tudi vprašanje zemlje in prostega časa. V preteklosti je bilo mogoče, da je bil ves prosti čas izpolnjen s slovenskim jezikom. Večina Slovencev je imela prijatelje med Slovenci, prosti čas so preživljali bodisi v naravi bodisi v družini ali pa v vaški gostilni, ki je bila, vsaj dokler so bile vasi slovenske, slovenska. Danes je na splošno na razpolago še več prostega časa, torej je še več možnosti za asimilacijo. Na drugi strani je bila zemlja tista, ki je slovensko skupnost branila pred asimilacijo, zato je postala tudi ena izmed poglobitvinih tarč napadov. Metode razlaščenja slovenskih kmetov po prvi in drugi svetovni vojni so bile zelo boleče in tipično kapitalistične.

5.2 Zaradi vse večje ekspanzivnosti Italijanov od druge polovice prejšnjega stoletja in političnih razmer, ki so jim pomagale k njej, so bili Slovenci potisnjeni v manjšinski položaj. Manjšina je brez izjeme v določenem nasprotju z večino, zato je v očeh te vedno »grešni kozel« in začnejo se oblikovati stereotipi. Tako Italijani za Slovence pravijo, da so pripadniki nižjih slojev, predvsem kmečkega, da so gospodarsko in finančno šibki, na pol pismeni in da so narod brez zgodovine in kulture. Stereotip o Italijanih je ravno nasproten, dodati mu moramo le še to, da Italijan ne govori slovensko in o Slovencih ne ve nič. Negativen stereotip o Slovencih je v podzavesti prisoten tudi pri Italijanih, ki so slovenski manjšini sicer naklonjeni, prav tako je v Slovencih samih mogoče odkriti podzavestno predstavo o lastni manjvrednosti ali pa vsaj strah, ki prisotnost stereotipa potrjuje, da ga ne bi znali ovreči. Pavel Fonda celo pravi, da so Italijanom Slovenci potrebni zato, da jim s svojo manjvrednostjo potrjujejo njihovo večvrednost.¹⁷

6 V mesecu maju 1990 sem s pomočjo sodelavcev anketirala 150 dijakov slovenskih višjih srednjih šol na Goriškem z namenom, da bi ugotovila, kako je s slovenščino tam danes, v letu 1990.¹⁸ Izbira populacije je bila pogojena s praktičnostjo anketiranja in čisto preprostim dejstvom, da v zamejstvu nikjer, v nobenem dokumentu, ne piše, da je kdo Slovenec, torej do naključnega statističnega vzorca sploh ne moremo priti. Dejstvo, da so bili anketiranci dijaki oz. mladostniki med 15. in 19. letom, priključuje določene posledice oz. rezultati raziskave so zaradi tega nekoliko specifični.¹⁹ Z anketo sem zajela položaj jezika pri posamezniku, iz njega pa se nakazuje tudi položaj v družini, šoli in širši družbi.

¹⁷ Ko so slovenski partizani ob koncu druge svetovne vojne vkorakali v primorska mesta, je ljudi obšla groza, podobno kot takrat, ko so v Franciji obglavili kralja. Zgodila se je nezasišanost: spreminjal se je ustaljeni red in padali so stereotipi o tem, kdo je nad in kdo pod. Vendar so se stvari kmalu uredile oz. vrnila na stare tire, Slovenci pa smo dobili še en negativen predznak: po fojbah, o katerih se danes večinoma ne govori ali pa se govori zelo malo, so nas označili tudi kot krvnike, kar se o Italijanih in Nemcih po vsem, kar se je zgodilo še ne tako dolgo, sploh ne govori. Krvniki so kvečjemu fašisti in nacisti, ti pa so skoraj že nadosebna kategorija. Edina reakcija Slovencev pa je opravičevanje.

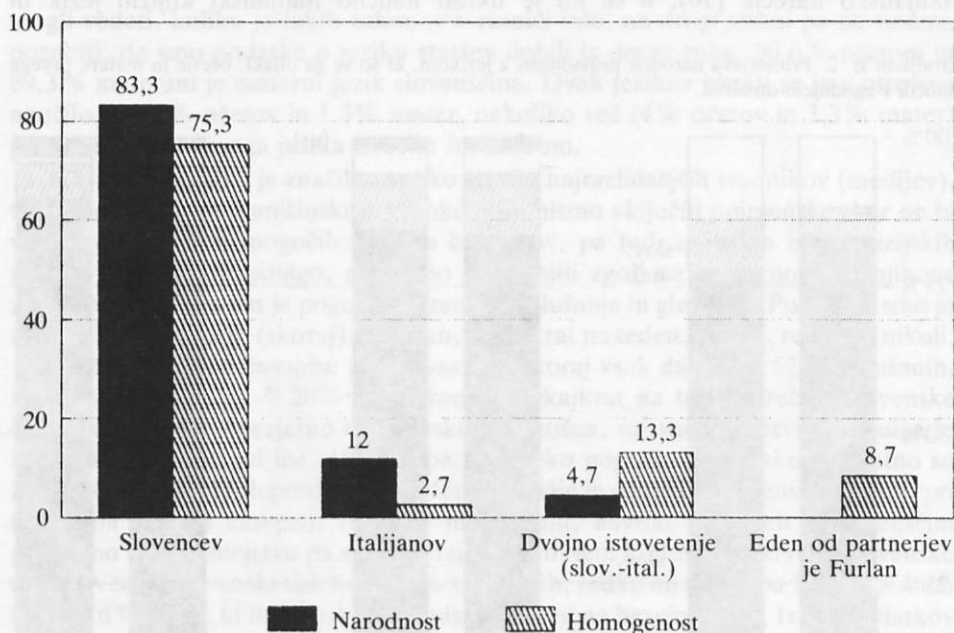
¹⁸ Dijaki so bili izbrani iz vseh petih višjih srednjih šol s slovenskim učnim jezikom, in sicer približno enakomerno glede na število dijakov posamezne šole: polovica fantov in polovica deklet. Anketa je bila pisna, torej jo je vsak izpolnjeval sam. Izdelana je bila ob strokovni pomoči Inke Štrukel z Inštituta za sociologijo v Ljubljani in Emidija Susiča, docenta na tržaški univerzi. Z anketo sem poskušala odgovoriti na štiri osnovna sociolingvistična vprašanja: kdo govori, s kom, kje in kako.

¹⁹ Zdi se, da je danes pri mladini psihološka pogojenost močnejša od ideološke. Ne samo da se mladina danes upira avtoritetam in jih ne upošteva, pod vprašaj postavlja tudi izročilo, vrednote in izročila prednikov. Na drugi strani pa so postali ideali veliko bolj idealistični kot kdaj koli prej. V takem položaju je potrebna velika prožnost in izvornost vseh manjšinskih ustanov, da izročilo in s tem tudi jezik

6.1 Čeprav sem predvidevala, da bodo vsi anketiranci Slovenci, saj obiskujejo šolo s slovenskim učnim jezikom, se je izkazalo, da se 16,7% dijakov ne čuti Slovence ali vsaj ne popolnoma.²⁰ Izjavljanju o lastni narodni pripadnosti je zanimivo postaviti ob bok podatke o enakorodnostni zakonov, iz katerih prihajajo. Čistih slovenskih zakonov je 73,3% (110), trije dijaki (2%) ne poznajo očeta (tisti, ki z očeti ne živijo skupaj, pa poznajo njegovo narodnost, ali tisti, katerih so očetje umrli, so vseeno upoštevani), mati pa je Slovenka, so na nek način doma v slovenskem okolju, tako da jih je skupaj 75,3%. Štirje so iz čistih italijanskih zakonov, vseh ostalih 22% (33) pa jih prihaja iz mešanih: največ slovensko-italijanskih (pri tem se število mater in očetov italijanske narodnosti ne razlikuje) – 13,3% (20), 8,7% (13) pa iz slovensko-furlanskih oziroma furlansko-italijanskih.

Grafikon št. 1: Narodnost dijakov v primerjavi s homogenostjo zakonov, iz katerih prihajajo.

Primerjava obeh parametrov potrjuje trditev, da se mnogi iz mešanih zakonov istovetijo s slovenskim narodom, še posebno tisti iz furlansko-slovenskih. Mogoče

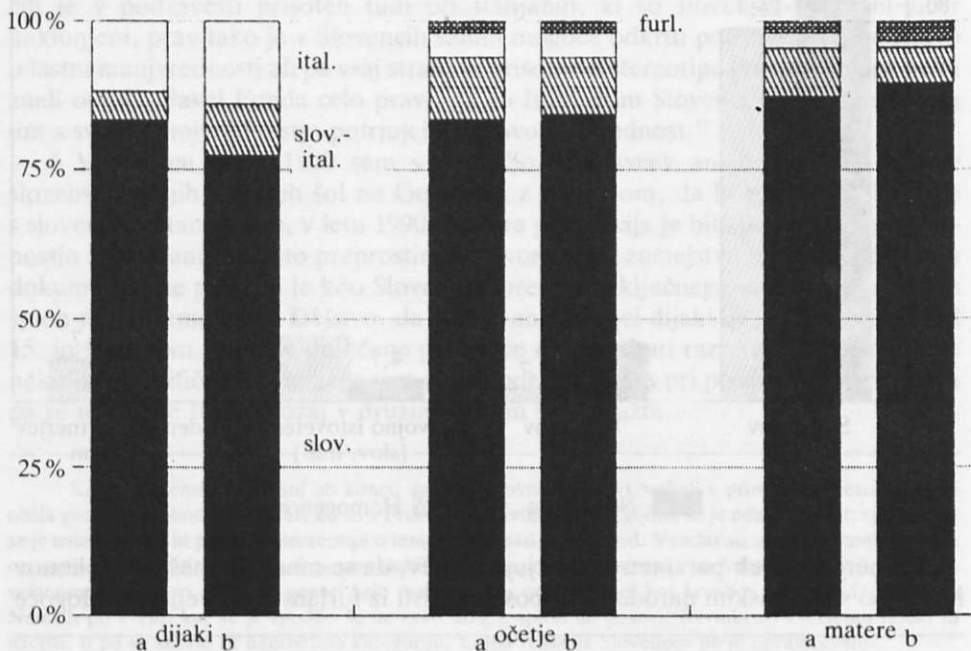
mladim predajo kot nekaj sočnega, življenjskega in vrednega. Med mladimi je tudi opaziti utrjevanje pripadnosti italijanski državi. Jugoslavija je zanje tuja država, ki ima njim tuje probleme. V kolikor so sami Slovenci, so Slovenci v Italiji, in to je nekaj drugega kot biti npr. Slovenec v Jugoslaviji.

²⁰ Nekateri se namreč ne morejo odločiti, kateremu narodu pripadajo, zato se istovetijo dvojno, in sicer slovensko-italijansko. Pri tem oseba roditelja ni pomembna, vseeno je, če je Italijan oče ali mati. Nekateri pa se, kljub temu da je eden izmed staršev Italijan, istovetijo s slovenskim narodom. Kaj vpliva na to, je težko reči. S tega stališča so zanimivi slovensko-furlanski mešani zakoni: nobeden od otrok iz takega zakona se namreč ne čuti pripadnika furlanske narodnosti, ampak se odloča med pripadnostjo slovenskemu ali italijanskemu narodu.

je tudi, da na istovetenje vpliva tudi dejstvo, da so anketiranci dijaki šol s slovenskim učnim jezikom.

6.2 Slaba polovica (48%) jih ima stalno bivališče v Gorici, to je sorazmerno veliko glede na število Slovencev, ki živijo v mestu. Nekoliko manj jih prihaja iz drugih občin pokrajine, največ seveda iz slovenskih: iz Doberdoba, Sovodenj in Števerjana. Sedem dijakov je iz Nove Gorice, eden iz Trbiža, trije pa iz Tržaške pokrajine. Glede na kraje, iz katerih prihajajo, me je zanimalo, če to vpliva na socialno zvrst jezika, ki so se je naučili v zgodnjem otroštvu (do 6. leta starosti) in tisto, ki jo zdaj najraje uporabljajo. Rezultati kažejo, da ni nekega bistvenega vpliva, saj se je kar 64% vprašanih najprej naučilo katerega izmed slovenskih primorskih narečij, 13% pa splošnopogovorne zvrsti jezika. Tudi zdaj jih 70% (105) najraje uporablja narečje, le 10% pa višje socialne zvrsti.²¹ 14% anketirancev se je v zgodnjem otroštvu naučilo dveh jezikov hkrati: največkrat slovensko in italijansko narečje (10), 6 se jih je hkrati naučilo italijanski knjižni jezik in

Grafikon št. 2: Primerjava narodne pripadnosti z jezikom, ki so se ga dijaki, očetje in matere prvega naučili v zgodnjem otroštvu.

a – narodna pripadnost

b – jezik, ki so se ga naučili v zgodnjem otroštvu

²¹ V anketi sem namenoma poenostavila razdelitev socialnih zvrsti zaradi večje preglednosti. Preden sem razdelila vprašalnike, pa sem razdelitev razložila, in sicer tako da so z izrazom knjižni jezik mišljene vse tiste socialne zvrsti, ki se razlikujejo od narečja. Zato ni nesmiselno, če so nekateri napisali, da so se najprej naučili knjižnega jezika, ker so se v resnici verjetno naučili pokrajinski pogovorni jezik oziroma splošno pogovorni, ki pa je v vsakem primeru močno pokrajinsko obarvan.

slovensko narečje, le eden pa slovensko narečje in furlanščino. Število teh, ki so že od najzgodnejšega otroštva dvojezični, se ujema s številom otrok iz mešanih zakonov. Tudi vsi ostali so že od zgodnjega otroštva v večji ali manjši meri dvojezični, saj živijo v okolju, ki enojezičnosti enostavno ne dopušča. Res je, da je družina prvi in najpomembnejši socializacijski dejavnik, in če je ta slovenska, je potem razumljivo, da se bo otrok najprej naučil slovenščine. Toda danes je v vsaki hiši tudi televizija, in ta je italijanska. Skoraj nemogoče je, da bi imela oče in mati samo slovenske prijatelje, in ko pridejo v hišo italijanski, se doma govori italijansko. Mogoče tudi sosede niso samo Slovenci, vsaj v mestu je tako. Italijansko se govori tudi v mnogih trgovinah itd. Vse to mora in tudi vpliva na otroke. Torej so že malčki porinjeni v borbo za ohranjanje maternega jezika.

Odgovori na vprašanje o maternem jeziku staršev kažejo, da je bilo v preteklosti veliko manj mešanih zakonov, čeprav na eni strani zaradi družbenih sankcij proti osebam, ki so se poročile s pripadnikom drugega naroda, nikoli ne bomo mogli vedeti, koliko je takih zakonov v resnici bilo, na drugi strani pa ne smemo pozabiti, da smo podatke o jeziku staršev dobili iz druge roke. 80,6% očetov in 89,3% materam je materni jezik slovenščina. Dveh jezikov hkrati se je v otroštvu naučilo le 4,7% očetov in 1,3% mater, nekoliko več (4% očetov in 3,3% mater) pa se jih je kot prvega jezika naučilo furlanščino.

6.3 Za zamejstvo je značilno veliko število najrazličnejših srednikov (medijev), tako večinskih kot manjšinskih. V anketo jih nismo vključili poimensko, ker ne bi mogli navesti vseh mogočih revij in časopisov, pa tudi radijskih in televizijskih postaj, ki so na razpolago, zato smo se omejili zgolj na poimenovanje njihove zvrsti, zanimala pa nas je pogostost branja, poslušanja in gledanja. Poskušali smo jo zajeti v pet kategorij: (skoraj) vsak dan, nekajkrat na teden, včasih, redko in nikoli.

6.3.1 Slovenske časopise redno vsak ali skoraj vsak dan bere 52% vprašanih, italijanske pa 55,3%.²² 20% anketirancev nekajkrat na teden prebira slovenske časopise in revije – verjetno manjšinske in matične, saj sta med prvimi tednika le *Katoliški glas* in *Novi list*, 4% več pa prav tako pogosto italijanske. Verjetno so italijanske pri dekletih predvsem t. i. ženske revije in ceneni ljubezenski romani, pri fantih pa športni časopisi, revije o motorizmu, nautiki ipd. Teh v slovenščini praktično ni, v zamejstvu pa sploh izhajajo predvsem kulturno obarvane slovenske revije. Včasih slovenski tisk bere 16% vprašanih, redko ali nikoli pa 12%, medtem ko je le 6% takih, ki italijanskih časopisov in revij ne berejo nikoli. Iz teh podatkov se da sklepati, da v vsako družino prihaja vsaj en slovenski časopis ali revija in prav toliko ali več italijanskih.

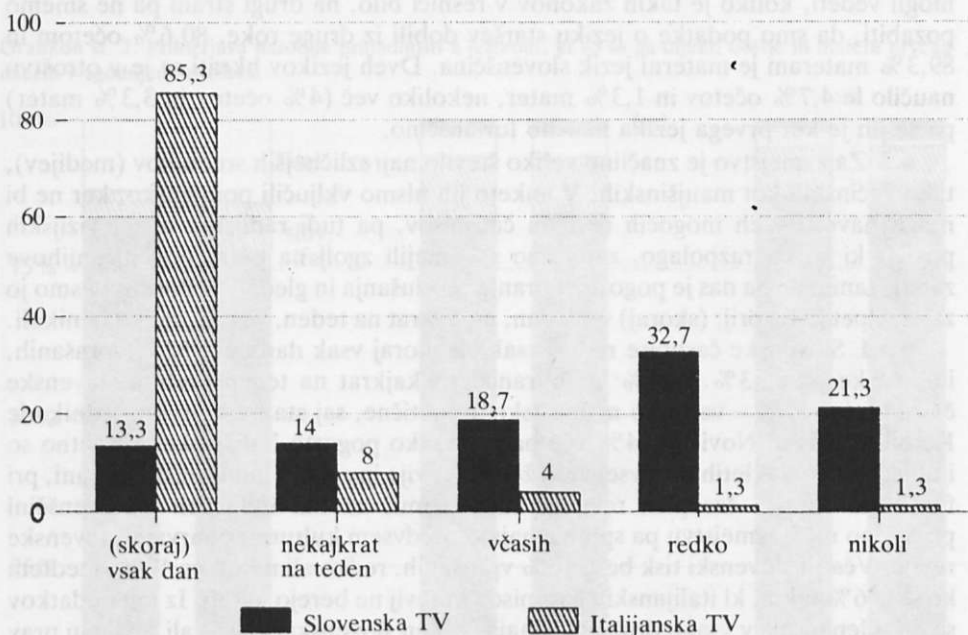
6.3.2 Če je razmerje med branjem italijanskega in slovenskega tiska v veliki meri ugodno s stališča ohranjanja jezika, pa ni tako s poslušanjem radia. Res je, da radio pri mladih izpodriva glasba s plošč in kaset in ga torej malo poslušajo, vendar

²² V zamejstvu izhaja samo en slovenski dnevnik, in sicer *Primorski dnevnik*, italijanskih pa je precej več. V Trstu izhaja *Piccolo*, vendar je verjetnost, da Slovenci segajo po ostalih italijanskih dnevnikih, precej večja. Raziskava o motivaciji in stališčih do učenja in rabe L_1 in L_2 med slovensko srednješolsko mladino v Italiji je pokazala, da jih *Piccolo* redno bere 17,3%, kar pa še ne pomeni, da ga berejo vsak dan. *Piccolo* je precej razširjen v Trstu, kar je po svoje logično, saj je tržaški dnevnik, v Gorici in drugod na Goriškem pa je manj bran.

so odkloni med poslušanjem italijanskih in slovenskih postaj precej veliki. Italijanski radio vsak dan posluša polovico anketirancev (49,3%), slovenskega pa le 13,3%. Pri tem ostaja neznanka, katere postaje poslušajo: Radio Trst, Ljudski radio ali matične postaje? Slovenskega radia nikoli ne posluša kar 22,7% vprašanih, italijanskega pa samo 4,7%.

6.3.3 Še bolj neugodno razmerje je med slovensko in italijansko televizijo, kar ni čudno. Italijanski prostor je s privatnimi postajami pravi raj za ljubitelje televizije, in to mladi so. Velika intenzivnost gledanja televizije tako vpliva tudi na vedno redkejšo seganje po knjigah in zdi se, da je to še najmanjše zlo. Hujše je dejstvo, da je družina tudi zaradi televizije razcepljena, da se ni mogoče več pogovarjati, ker enostavno ni več časa, to pa se pokaže usodno v poteku asimilacije, saj je ravno družina tista, v kateri se poleg šole slovenščina največ uporablja.

Grafikon št. 3: Pogostost gledanja slovenske in italijanske televizije.

6.4 Dijake smo spraševali tudi po številu leposlovnih knjig, ki so jih prebrali v preteklem letu brez tistih obveznih za domače branje. Prvi vtis ob pregledovanju rezultatov je, da mladi berejo zelo malo. Več kot 20% vprašanih v zadnjem letu ni prebralo niti ene slovenske ali italijanske knjige. 34% jih je prebralo le eno ali dve slovenski in prav toliko tri do pet; nekoliko več (40,5%) pa eno oz. dve italijanski in nekoliko manj (20,7%) tri do pet. Slovenske knjige v »večjih količinah« (več kot 10 na leto) bere 10,7% anketirancev, od tega je 75% (12) deklet in 25% fantov. Fantje tudi sicer berejo manj kot dekleta. Primerjava pogostosti branja po tipu šole je pokazala, da dijaki tehnično-strokovnih šol berejo veliko manj od svojih sovrstnikov na družboslovnih, deloma tudi zato, ker je na prvih več fantov kot deklet.

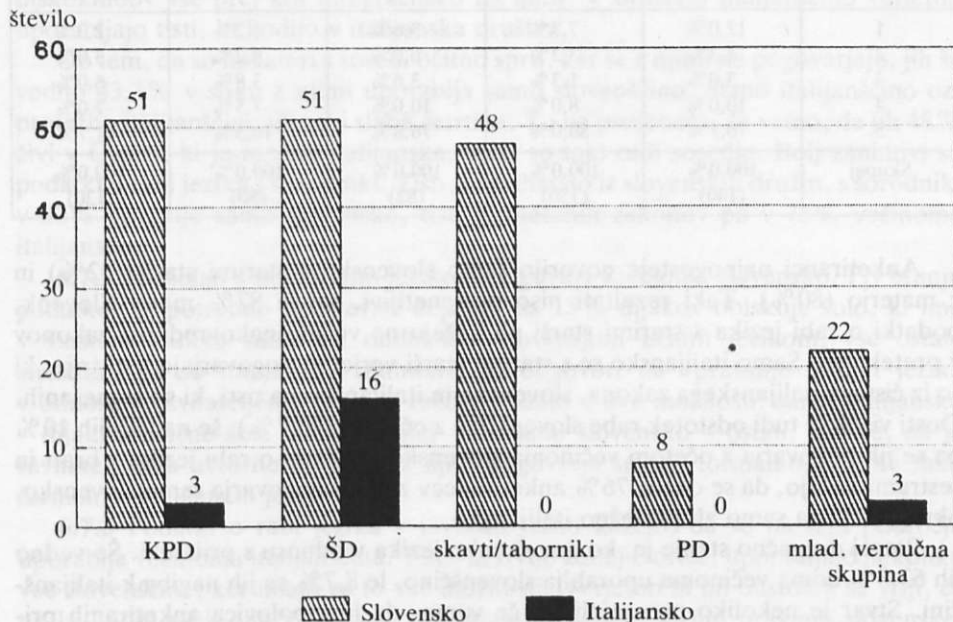

Ob dejstvu, da slovenske televizije skoraj ne gledajo, da prav tako zelo malo poslušajo oddaje slovenskega radia, da časopise sicer berejo v nekoliko večji meri in da berejo tako malo knjig, je jasno, da prihajajo zelo malo v stik s slovenskim knjižnim jezikom in ga zato tudi slabo obvladajo. To podmeno si upam podpreti tudi s sicer subjektivnimi ocenami o znanju jezika, subjektivnimi zato, ker so se o znanju slovenščine izjavljali dijaki sami, to je pretežno zadovoljivo ali v najboljšem primeru dobro.

6.5 Danes so društva in organizacije tiste, ki so prevzele in nosijo precejšnjo vlogo pri posredovanju narodne istovetnosti. S tega stališča so za slovensko zamejsko skupnost rezultati ankete ugodni. Večina anketiranih je vključena vsaj v eno društvo, le 28,7% ali manj kot 1/3 jih ni član niti enega slovenskega društva, kar 86% pa se jih ne udeležuje italijanskega kulturnega in drugega društvenega življenja. Številčno so najbolj obiskana kulturno-prosvetna in športna društva, v njih sodeluje 34% (51) vprašanih, 10,7% pa celo v obeh hkrati, sledijo jim rekreacijska društva oz. skavti in taborniki; 14,7% se jih zbira v mladinskih veroučnih skupinah, 5,3% je aktivnih članov planinskega društva, eden pa je raziskovalec. Če prisotnost v posameznih društvih pogledamo po spolu, vidimo, da je načelno enakomerno, razlike nastopajo le glede na vrsto društva. Tako je v kulturno-prosvetnih društvih 30% več deklet kot fantov, v športnih pa je razmerje ravno obrnjeno, v njih je namreč 25% več fantov kot deklet.

V italijanska kulturno-prosvetna društva hodi le eno dekle in dva fanta, več – 10,7% pa jih je aktivnih v italijanskih športnih društvih. Tako stanje ni presenetljivo, prej razumljivo iz že zgoraj navedenih razlogov.

Grafikon št. 4: Primerjava sodelovanja v italijanskih in slovenskih društvih in organizacijah.

6.6 V obdobju odraščanja so prijateljstva in prijateljske zveze na neki način še pomembnejše kot v drugih življenjskih obdobjih. Mladi veliko časa preživijo skupaj in ta čas pomembno vpliva na oblikovanje njihovih pogledov na življenje, predvsem pa na lestvico vrednot.

Nihče izmed vprašanih nima samo italijanskih prijateljev, kar je logično, saj smo spraševali dijake šol s slovenskim učnim jezikom. 8,7% jih pravi, da ima samo slovenske prijatelje, med temi je nekaj takih, ki prihajajo v šolo iz Slovenije, drugi pa kažejo na določeno zaprtost. Večina (50%) jih je našla prijatelje v enaki meri med Slovenci in Italijani in tako razmerje je z narodnostnega vidika precej ugodno; podobno velja tudi za tiste, ki imajo večinoma slovenske, pa tudi italijanske prijatelje (36,7%).

6.7 Zanimalo nas je tudi, kako je z rabo jezika doma, v šoli in v javnosti. Rabo smo poskušali na neki način količiniti, zato temu služijo tudi predloženi odgovori, ki jih lahko uporabimo, tako kot si sledijo, kot lestvico, v kateri 1 pomeni samo italijansko, 3 slovensko in italijansko v enaki meri, 5 pa samo slovensko. Vmesne vrednosti pa pomenijo – tiste, ki so pomaknjene bolj proti enici – bolj italijansko in obratno tiste, ki se nagibajo bolj proti petici – bolj slovensko.

6.7.1 V prvi sklop vprašanj o rabi jezika doma smo vključili ožje in širše družinske člane (očeta, mater, sestre, brate, stare starše in sorodnike) ter tiste, s katerimi se dijaki doma največkrat pogovarjajo: prijatelje in sosede. Ko smo izračunali indeks rabe jezika doma, smo ugotovili, da se v veliki meri govori slovensko, čeprav je res, da se v šoli uporablja slovenščina še bolj pogosto.

Preglednica št. 1: Raba jezika v ožjem družinskem krogu

Jezik	Oče	Mati	Bratje	Sestre	Stari starši
1	12,0%	7,3%	3,6%	6,2%	2,3%
2	4,3%	3,3%	6,0%	6,2%	3,0%
3	3,0%	1,3%	3,6%	3,8%	6,0%
4	10,0%	8,0%	10,0%	7,5%	7,0%
5	70,7%	80,0%	76,8%	76,3%	81,7%
Skupaj	100,0% (140)	100,0% (150)	100,0% (82)	100,0% (80)	100,0% (130)

Anketiranci najpogosteje govorijo samo slovensko s starimi starši (82%) in z materjo (80%). Taki rezultati niso presenetljivi, saj je 87% mater Slovenk, podatki o rabi jezika s starimi starši pa kažejo na večjo enakovrednost zakonov v preteklosti. Samo italijansko se s starimi starši verjetno pogovarjajo tisti trije, ki so iz čistega italijanskega zakona, slovensko in italijansko pa tisti, ki so iz mešanih. Dosti visok je tudi odstotek rabe slovenščine z očetom (70,7%), še nadaljnjih 10% pa se jih pogovarja z očetom večinoma slovensko. Podatki o rabi jezika z brati in sestrami kažejo, da se okrog 76% anketirancev z njimi pogovarja samo slovensko, okrog 10% pa samo ali pretežno italijansko.

Precej drugačno stanje je, ko gre za rabo jezika v odnosu s prijatelji. Še vedno jih 63,3% doma večinoma uporablja slovenščino, le 8,7% se jih nagiba k italijanščini. Stvar je nekoliko presenetljiva, če vemo, da ima polovica anketiranih pri-

bližno enako število prijateljev italijanske in slovenske narodnosti. Zelo verjetno je, da italijanski prijatelji ne hodijo na dom. Če pogledamo še odgovore na vprašanja o rabi jezika s prijatelji v drugih okoljih, se še bolj potrди domneva, da na izbiro jezika močno vpliva okolje.

Preglednica št. 2: Raba jezika v pogovoru s prijatelji.

	Doma	V šoli	V disku	V piceriji	V društvu
1	2,7%	–	12,0%	6,0%	5,3%
2	6,0%	2,0%	6,7%	10,0%	2,0%
3	27,3%	5,3%	20,0%	20,0%	10,7%
4	38,0%	22,7%	17,3%	24,7%	12,7%
5	25,3%	70,0%	17,3%	38,7%	54,7%
6	0,7%	–	26,0%	0,7%	14,7%
Skupaj	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)

Razumljivo je, da se v slovenski šoli nihče ne pogovarja samo italijansko, pa čeprav s prijateljem, bolj zanimiva sta disko in picerija. Slovenskih diskoklubov v zamejstvu ni, prav tako so tudi picerije večinoma italijanske in zdi se, da tako okolje, namreč italijansko, precej vpliva na rabo jezika. Ob dejstvu, da 26% vprašanih ne hodi v disko, se zgoraj navedeni odstotki spremenijo. Od preostalih jih 16% v pogovorih s prijateljem v disku uporablja samo italijanščino, 9% pa pretežno, torej skupaj 25%. Težko je reči, zakaj je v picerijah stanje za slovenščino bolj ugodno, mogoče je odgovor v zapletenem mehanizmu, ki deluje znotraj diskoklubov vse prej kot integracijsko na ljudi. V društvih italijanščino verjetno uporabljajo tisti, ki hodijo v italijanska društva.

Ob tem, da so nekateri s sosedi očitno sprti, ker se z njimi ne pogovarjajo, jih še vedno 43,3% v stiku z njimi uporablja samo slovenščino. Samo italijanščino oz. pretežno italijanščino jih rabi slaba četrtina. To ne preseneča, če vemo, da jih 48% živi v Gorici, ki je močno italijanska, torej so taki tudi sosedge. Bolj zanimivi so podatki o rabi jezika s sorodniki. Tisti, ki prihajajo iz slovenskih družin, s sorodniki v 80% govorijo samo slovensko, tisti iz mešanih zakonov pa v 75% večinoma italijansko.

6.7.2 Na šolah s slovenskim jezikom se govori večinoma slovensko. Pri branju podatkov je potrebno upoštevati dejstvo, da 15% dijakov obiskuje šolo, ki ima v vsakem letniku samo en oddelek s slovenskim učnim jezikom, vse ostale strukture pa so italijanske. Zanimivi so odgovori na vprašanje o rabi jezika v odnosu z ravnateljem. Ti so se razdelili samo v dve možnosti: samo italijansko – dijaki tehnične šole Galio Galilei – in samo slovensko – ostali. Zdi se, da je ravnatelj taka avtoriteta, da se z njim pogovarja strogo formalno, v prav tako formalno določenem jeziku.

6.7.3 Podatki o rabi jezika v javnosti jasno kažejo, da se na tem področju uporablja večinoma italijanščina. Tisti, ki živijo zunaj Gorice, uporabljajo nekoliko več slovenščine, ker imajo za to več možnosti. Verjetno bi bil odstotek še višji, če ne bi hodili vsak dan v Gorico, ker imajo po vaseh, ki jim pravimo slovenske,

Preglednica št. 3: Raba jezika v šoli.

	Ravnatelj	Učitelj	Tajnik	Postrežnik	Sošolci
1	18,0%	2,0%	13,3%	6,0%	–
2	–	–	2,0%	6,3%	2,0%
3	–	8,0%	0,7%	4,7%	5,3%
4	–	19,3%	1,3%	6,0%	22,7%
5	82,0%	70,7%	81,7%	80,0%	70,0%
Skupaj	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)

slovenske trgovine, banke in hranilnice, tudi uslužbenci na pošti in občinskem uradu govorijo slovensko. Vsekakor pa podatki potrjujejo upravičenost zahtev slovenske manjšine po globalni zaščiti, namreč prav zaščiti na področju javnega življenja (v javnih uradih in na sodiščih), saj se prav tu kažejo največja odstopanja od rabe slovenščine v družini (ta je še v veliki meri slovenska) in šoli.

Analiza odgovorov na posamezna vprašanja nam pove, da se v trgovinah uporablja slovenščina v enaki meri kot italijanščina. Mnogi so mi rekli, da je izbira jezika odvisna od trgovine oziroma od prodajalca. Če vedo, da je ta Slovenec, uporabijo slovenščino, sicer italijanščino. V uradih (82,6%), na pošti (88%) in pri zdravniku (78,7%) se uporablja skoraj samo italijanščina, 12,7% je takih, ki se z zdravnikom pogovarjajo samo slovensko. V teh primerih gre za slovenske družinske zdravnike. V bolnišnicah in ambulantah pa se rabi samo italijanščina.

Preglednica št. 4: Raba jezika v javnosti

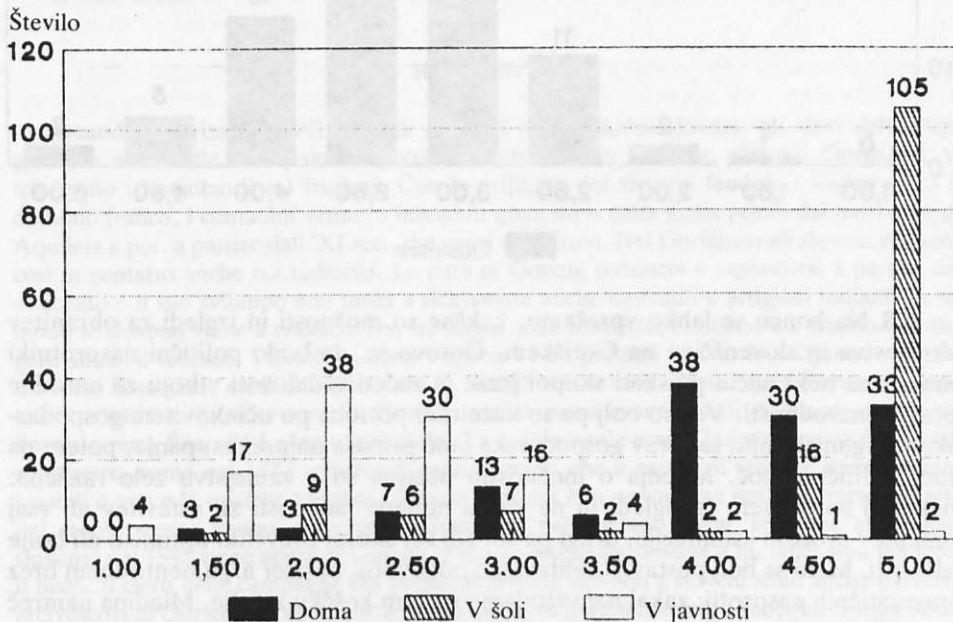
	Prodajalec	Uradnik v drž. uradu	Poštni uradnik	Bančni uradnik	Bolničarka
1	18,0%	69,3%	79,3%	34,7%	72,7%
2	34,7%	13,3%	8,7%	16,7%	4,7%
3	24,7%	6,0%	4,0%	12,0%	5,3%
4	14,7%	3,3%	3,3%	10,0%	2,7%
5	7,3%	3,3%	2,7%	24,0%	7,3%
6	0,7%	4,7%	2,0%	2,7%	7,3%
Skupaj	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	10,0% (150)	100,0% (150)

	Zdravnik	Natakar v diskoklubu	Natakar v piceriji	Duhovnik
1	72,7%	61,3%	66,7%	7,3%
2	6,0%	6,0%	18,0%	3,3%
3	4,0%	2,0%	6,0%	2,7%
4	2,0%	2,0%	3,3%	7,3%
5	12,7%	3,3%	4,0%	64,7%
6	2,7%	25,3%	2,0%	14,7%
Skupaj	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)	100,0% (150)

Nekoliko drugačno stanje je pri uporabi jezika v stiku z bančnim uradnikom. Mnogi Slovenci hodijo v slovenske banke in hranilnice, taka je npr. Kmečka banka v Gorici ali hranilnica v Doberdobju ali Sovodnjah. Pri uporabi jezika v stiku z duhovnikom pa je razmerje diametralno nasprotno vsem ostalim, ki se tičejo jezika v javnosti. 14,7% jih je izjavilo, da so ateisti oz. da se z duhovnikom ne pogovarjajo. Od preostalih pa jih 80% uporablja samo slovenščino in 9% samo italijanščino. Zelo malo je takih, ki uporabljajo dva jezika, ker so duhovniki bodisi Slovenci bodisi Italijani. Dva jezika verjetno uporabljajo tisti, ki se v šoli pogovarjajo s slovenskim duhovnikom – na zamejskih šolah imajo še vedno kot enega izmed predmetov verouk – v župniji, če je ta italijanska, pa z italijanskim.

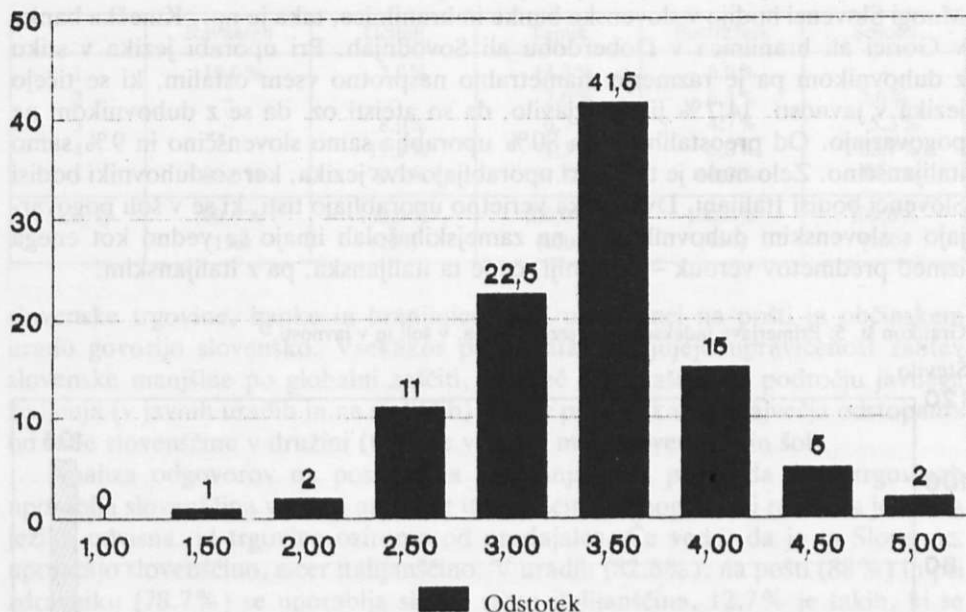
Grafikon št. 5: Primerjava indeksov rabe jezika doma, v šoli in v javnosti.²³

Na koncu smo izračunali še skupni indeks rabe jezika doma, v šoli in v javnosti. Izračunan je bil na 101 dijaku. Ze bežen pogled pove, da je raba še vedno usmerjena bolj proti slovenščini, seveda po zaslugi rabe v družini in v šoli. Primerjava rezultatov med mestom in vasjo pa kaže rahlo prednost rabe slovenščine na podeželju.

²³ V indeks niso bili vključeni pogovori z brati in sestrami ter starimi starši, preprosto zaradi tega, ker kar 68 anketirancev nima brata in 70 sestre, podobno jih je 20 brez starih staršev – ti razumljivo niso mogli dati odgovora, zato jih nismo mogli upoštevati. Podobno pri indeksu rabe jezika v javnosti nismo upoštevali rabe jezika v diskoklubu in v pogovoru z duhovnikom, in sicer iz istega razloga: mnogi namreč ne hodijo v disko ali pa se ne pogovarjajo z duhovnikom. Indeks smo izračunali tako, da smo sešteli odgovore na vsa vprašanja (odgovori so bili označeni s številkami od 1 do 6, izločili smo tiste, ki so odgovorili s 6, ker je to pomenilo, da se ne pogovarjajo) in vsoto delili s številom vprašanih oz. sogovorcev, ki smo jih navedli v anketni poli.

Grafikon št. 6: Indeks rabe jezika doma, v šoli in v javnosti.

6.8 Na koncu se lahko vprašamo, kakšne so možnosti in izgledi za ohranitev slovenstva in slovenščine na Goriškem. Gotovo je, da bodo politični nasprotniki morali na neki način poiskati skupni jezik in začeti sodelovati v boju za narodne pravice narodnosti. Vedno bolj pa se kaže tudi potreba po učinkovitem gospodarskem organiziranju, saj prav gospodarska moč prinaša najprej zaupanje, potem pa tudi politično moč. Mnenja o možnostih obstoja so v zamejstvu zelo različna: nekateri so povsem črnogledi in ne vidijo nobene možnosti za ustavitev ali vsaj omejitev procesa asimilacije, drugi pa so, zdi se, skoraj preveliki optimisti ali bolje idealisti. Meni se bolj postavlja zahteva po odgovoru, in sicer argumentiranem brez travmatičnih nasprotij; zakaj naj vztrajamo na tem koščku zemlje. Mladina namreč vedno bolj terjta ta odgovor, ker ji več ne zadostuje pojasnjevanje: »Oče in mati sta bila Slovenca, tudi ded in babica...«

Viri in literatura

- ANNUARIO ARHIDIOCESI DI GORIZIA, 1985, Gorica.
 FONDA, P., 1987, Psihični procesi in narodnostna identifikacija, v: Ednina, dvojina, večina, ZTT, Trst, 68–111.
 GRUDEN J., 1912, Zgodovina slovenskega naroda, MD, Celovec.
 JERI, J., KUŠELJ, G., 1973, Slovenska narodnostna skupnost v Italiji, Teorija in praksa, št. 5–6, 476–504.
 KOS, M., 1974, Zgodovinski razvoj slovenske zahodne meje, v: Slovenci v Italiji včeraj in danes, ZTT, Trst, 11–13.
 MARUŠIČ, B., 1985, Primorski čas pretekli (prispevek za zgodovino Primorske), Založba Lipa, Koper.

- PASTIRSKO PISMO F. B. SEDEJA, 1929, o narodnem jeziku pri verouku (hrani nadškofijski arhiv v Gorici).
- PAHOR, S., 1986, Pregled zgodovine slovenskega šolstva na današnjem ozemlju italijanske republike do leta 1945, v: Slovensko šolstvo na Goriškem in Tržaškem 1945–1985, Trst, 87–104.
- STRANJ, P., 1989, La Comunità Sommersa (Gli Sloveni in Italia dalla A alla Ž, ZTT, Trst.)
- STRANJ, P., 1976, Razvoj in številčno stanje slovenskih šol, v: Posvet o slovenskem šolstvu v Italiji, ZTT, Trst, 110–121.
- SUSIČ, E., 1984, Subjektivni temelji narodne identitete med slovensko srednješolsko mladino v Italiji, v: Dvojezičnost – individualne in družbene razsežnosti, Ljubljana, 17–26.
- SUSIČ, E., SEDMAK, D., 1983, Tiha asimilacija (Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja), ZTT, Trst.
- TOPORIŠIČ, J., 1988/89, predavanja iz družbenosti jezika.
- VERI PAHOR, N., 1985, Ob 60-letnici Goriške Mohorjeve družbe, Koledar GMD za leto 1985, 38–49.
- ZVEZA SLOVENSKE KATOLIŠKE PROSVETE, 1989, Gorica ob tridesetletnici 1959–1989, ZSKP in SSO, Gorica.

RIASSUNTO

Quando ai primi del VII sec. gli antenati degli odierni sloveni, gli slavi delle Alpi giunsero nella valle di Vipava (Vipacco) e nella pianura isontina, cioè nel Goriziano, vi trovarono i longobardi e i friulani. Con lo sviluppo del sistema feudale e caduti sotto il dominio franco, i contadini vennero infeudati quali servi della gleba prima dai patriarchi di Aquileia e poi, a partire dall'XI sec., dai conti del Tirolo. Nel Goriziano gli sloveni vennero così in contatto anche coi tedeschi. La città di Gorizia comincia a espandersi a partire dal duecento e il suo sviluppo non tarda a richiamare anche mercanti e artigiani italiani. In tal modo lo sloveno viene a contatto con tre lingue: due romanze, l'italiano e il friulano, e una germanica, il tedesco. I quattro idiomi e specie i loro parlanti vivono in reciproca armonia fin verso la seconda metà dell'ottocento. L'amministrazione è in tutto questo arco di tempo tedesca: estintisi infatti i conti di Gorizia la città passa in mano agli Asburgo sotto il cui dominio resta fino alla I guerra mondiale. La scuola vuole essere tedesca, ma si finisce col constatare, come nel 1777 scriveva il conte Torres, che a sapere il tedesco sono soltanto i nobili e qua e là qualche borghese istruito. Per cui è in prevalenza italiana, verso la metà del secolo scorso vanno comunque istituendosi nel contado anche le prime elementari slovene; nel 1895 viene aperta a Gorizia la scuola ottennale slovena e quindici anni più tardi il liceo. Il clero delle campagne era presumibilmente sloveno e sloveni sono anche parecchi arcivescovi di Gorizia. Il più importante tra questi fu indubbiamente Francišek Borgia Sedej che copri l'alta carica sotto il fascismo che osteggiò con tutte le sue forze.

Nella seconda metà dell'ottocento gli sloveni sviluppano una vivace attività politica e sociale intesa particolarmente a difendere il gruppo etnico dalla crescente pressione snazionalizzatrice italiana. In questo periodo infatti gli italiani acquistano un notevole potere politico; agli sloveni si guarda come a cittadini di rango inferiore, adatti tutt'al più lavori infimi, a gente cui si nega persino il diritto alla propria lingua. Le pressioni più forti gli sloveni le sperimentano nel ventennio fascista che inferisce al corpo nazionale colpi durissimi: è costretta al silenzio o all'esilio la maggioranza dell'intelligenza, è licenziata o trasferita nell'interno la maggior parte degli impiegati pubblici, sono vendute all'incanto numerosissime proprietà agricole, in pubblico è vietato l'uso della lingua slovena, abolite le scuole, proibiti i cognomi e, per i bambini, i nomi di battesimo sloveni.

Dopo la II guerra mondiale, svanite le speranze di un'annessione di Gorizia alla Jugoslavia, gli sloveni del Goriziano continuano la battaglia per i loro diritti, anzi per la sopravvivenza vista la sempre maggiore pressione assimilatrice. In questa lotta si sono impegnati a sviluppare e potenziare enti e organismi nazionali, tra cui gli istituti dell'istruzi-

one elementare e media, e a conseguire condizioni di parità con l'approvazione della relativa legge di tutela globale. Lo stato attuale della lingua slovena mostra infatti che la lingua, tuttora largamente usata in famiglia, a scuola, nelle associazioni, ve perdendo sempre più terreno in pubblico. Con la legge sulla tutela globale gli sloveni si propongono il raggiungimento dei loro diritti proprio nei contatti con le pubbliche autorità. Da un sondaggio condotto tra gli studenti delle medie superiori con lingua di insegnamento slovena risulta tra l'altro che la lingua slovena è in regresso anche per il forte impatto dei mass media, in primo luogo della TV.